

Kraftfulla snedsteg i Vattenfall

2009-11-22 | Publicerad 00:01 | Uppdaterad 00:08

Efter en expansion utan motstycke där årsomsättningen på tio år ökat från 28 miljarder till 185 miljarder körde helstatliga Vattenfall in i väggen. Med enbart tillväxt för ögonen försummade ledningen med Lars G Josefsson i spetsen att lösa problemen med bolagets kärnkraft i Sverige och Tyskland. Utlandssatsningen har lett till att fossilkraft blivit dominerande samtidigt som klimatfrågan kommit i centrum.

Tysklands förbundskansler Angela Merkel. Foto: Scanpix

Näringsminister Maud Olofsson. Foto: Scanpix

Lars G Josefsson. Foto: Bertil Ericson /

Fredrik Braconier

Den plötsliga politiska turbulensen kring Vattenfall i Sverige har föregåtts av flera års kontroverser om bolagets skötsel av sina kärnkraftverk i Tyskland, som är Vattenfalls största marknad sedan 2001. Ledande tyska politiker har brännmärkt Vattenfall och varumärket är kört i botten på södra sidan av Östersjön.

Att ett helstatligt svensk energiföretag fått ett skamfilat rykte i vårt största grannland, tycks ha gått ansvariga svenska politiker förbi. När Vattenfall i februari presenterade sitt 100-miljardersköp av holländska Nuon andades ansvariga näringsministern Maud Olofsson inga reservationer mot bolaget.

– Vattenfall går bra och utvecklas starkt, framhöll hon.

Mindre än fem månader senare skulle kritikstormen i Tyskland anta orkanstyrka.

Den 4 juli i år blev det kortslutning i en transformator till Vattenfalls tyska kärnkraftverk Krümmel 30 kilometer sydöst om Hamburg. Reaktorn stoppades och senare upptäcktes skadade bränsleelement.

Olyckan väckte en enorm uppmärksamhet i Tyskland. Krümmel hade återstartats bara två veckor tidigare efter att ha stått stilla nära två år efter en likartad incident 28 juni 2007. Samma dag hade även Brunsbüttel, det andra kärnkraftverk som Vattenfall driver i Tyskland, stängts och det är fortfarande ur drift.

Redan dessa första incidenter 2007 utlöste en negativ opinionsvåg mot Vattenfall från ledande politiker i Tyskland. Kärnkraften är lika känslig i Tyskland som den var i Sverige för 30 år sedan. Det finns en avvecklingsplan för kvarvarande 17 reaktorer där den sista reaktorn skall stängas 2022.

Den planen vill förbundskansler Angela Merkel och många inom hennes CDU rucka på medan socialdemokrater och gröna snarast vill påskynda avvecklingen. Varje incident vid tyska kärnkraftverk blir politiska slagträn.

Efter det senaste haveriet i Krümmel, bara någon månad före valet till Förbundsdagen, skäptes tonfallet från högsta ort.

– Man blir röd av ilska. Jag är mycket, mycket missnöjd med vad Vattenfall gjort och hur de har agerat, röt Angela Merkel som 2006 utsett Vattenfalls chef Lars G Josefsson till sin rådgivare i klimatfrågor.

Inte bara politiker utan den tyska energiindustrin reagerade mot Vattenfalls slappa skötsel av sina kärnkraftverk. Enligt Der Spiegel skrev Eonchefen Wulf Bernotat ett skarpt brev till Vattenfalls ledning.

Eon äger 50 procent av Krümmel, en tredjedel av Brunsbüttel medan Vattenfall har 20 procent i Brokdorf som Eon har operativt ansvar för. Stoppen för kärnkraftverken kostar Eon hundratals miljoner kronor i månaden. En allvarlig olycka kunde helt ruinera Eon, Tysklands största energiföretag.

Som SvD avslöjade den 15 september har kärnkraftsägare i Tyskland obegränsat ekonomiskt ansvar vid olyckor. Enligt specialavtal har svenska moderbolaget Vattenfall AB och inte bara det tyska dotterbolaget, axlat en sådan obegränsad förpliktelse. Alla tillgångar som den värdefulla vattenkraften i Sverige har satts i pant.

Den tyska olyckan kom inte ensam. Vattenfalls problem med kärnkraft fortsätter även i Sverige. Den 8 juli i år satte Strålsäkerhetsmyndigheten (SSM) Vattenfalls fyra reaktorer i Ringhals under särskilda villkor för driften.

– Myndigheten har vid upprepade tillfällen påpekat brister som följts av insatser från Ringhals sida. Ändå har de inte kommit till rätta med sina problem, konstaterade SSM.

Att helstatliga Vattenfall blev föremål för speciell övervakning av en statlig kontrollmyndighet är särskilt pinsamt eftersom det inte var första gången.

Efter uppmärksammade incidenter vid Forsmark, Vattenfalls andra kärnkraftsanläggning i Sverige, gällde särskilda villkor för driften i Forsmark från september 2006 till april 2009.

Något har gått förlorat inom det förr så stolta ingenjörsföretaget Vattenfall under det senaste decenniets våldsamma expansion.

Från att ha varit en renodlad svensk elproducent med vattenkraft och kärnkraft som helt dominerande kraftslag, har bolaget under Lars G Josefsson förvandlats till Europas sjätte största elföretag med huvuddelen av verksamheten utanför Sverige.

55 procent av elen genereras i dag med fossila bränslen och andelen har ökat med varje nytt förvärv.

Här finns en andra öm tå hos Vattenfall. Medan Lars G Josefsson mer än gärna vill framträda som miljökampe med stora klimatmässiga aspirationer, har Vattenfall oavbrutet ökat sina utsläpp av växthusgaser. Det vill man helst inte tala om.

När FN:s generalsekreterare Ban Ki-moon den 18 juni i år inbjöd Lars G Josefsson att ingå i en ny rådgivargrupp för energi och miljöfrågor, såg Vattenfalls chef detta som ett beröm av energijättens miljöprofil.

– Inbjudan är också ett erkännande av betydelsen av Vattenfalls ansträngningar att driva på energi- och klimatfrågan, menade Lars G Josefsson.

Knappt två veckor senare efter klartecken från EU blev Vattenfalls holländska jätteköp Nuon en del av koncernen. Det betydde att fossilkraft inom Vattenfall för första gången stod för mer än hälften av bolagets elproduktion. Tio år tidigare före den internationella expansionen hade motsvarande andel varit försumbara en procent.

Vattenfall har blivit en av de största utsläpparna av växthusgaser i Europa. 80 procent av Vattenfalls el i Tyskland produceras med brunkol.

Det var här Vattenfalls internationella expansion inleddes 1999 med köp av 25 procent av HEW, Hamburgs elektricitetsverk. HEW skulle bli Vattenfalls tyska språngbräda när Lars G Josefsson tillträdde som chef år 2000.

Strax efter att Josefsson tagit över Vattenfall blev bolaget majoritetsägare i HEW som var nästan lika stort som det svenska moderbolaget. Några månader senare köpte HEW de östtyska brunkolsbolagen Veag och Laubag. 2001 förvärvade Vattenfall Berlins kraftbolag Bewag med 29 kraft- och värmeverk.

På blott två år hade Vattenfall blivit Tysklands tredje största elproducent med 24 000 anställda i den tyska verksamheten. Det var många fler än i Sverige och i ett slag förvandlades Vattenfall till ett nytt bolag.

Redan när Vattenfall blev majoritetsägare i HEW stod det alldeles klart att fortsatt expansion i Europa var målet.

– För Vattenfall är det ett avgörande steg i förverkligandet av visionen att bli ett ledande europeiskt energiföretag, sade Lars G Josefsson i oktober 2000.

Likartade formuleringar skulle återkomma gång på gång under de följande åren. Vattenfall ville växa och tillväxt utanför länder som Sverige, Norge och Frankrike där vattenkraft och kärnkraft dominerar, betyder oundvikligen mer fossila bränslen.

När Vattenfall 2005 tävlade med statliga danska energibolaget Dong om att köpa kommunalägda elbolag i Danmark, pekade Lars G Josefsson gärna på att det fanns vindkraft med i potten. Men när Vattenfall och Dong i slutänden delade upp bytet handlade det främst om fossileldade värmekraftverk.

På motsvarande sätt lyftes vindkraften fram när Vattenfall i år med köpet av Nuon gjorde det ekonomiskt största förvärvet i svensk företagshistoria. För 100 miljarder kronor köptes ett företag som omgående höjde fossil-andelen i Vattenfalls elproduktion till en bra bit över 50 procent.

Lars G Josefsson talade själv om att "förstärka vår ställning på gasområdet" genom köpet av Nuon. 2002 hade Vattenfall däremot sålt sina intressen i svensk naturgas med den västsvenska gasledningen för att finansiera uppköpen i Tyskland.

Uppgiften att Vattenfall ville sälja sin nätverksamhet i Sverige för att få medel till den internationella expansionen, framstår därför som en fortsättning på bolagets allt överskuggande strävan att bli ett ledande europeiskt energiföretag.

Vid elnätaffären tycks politiker/ägare ha satt ner foten och sagt nej till bolagets planer. Men den tioåriga väldiga internationella expansion som förvandlat Vattenfall till en fossilbrännare av rang, har förstås haft politikernas välsignelse. Det gäller såväl den tidigare socialdemokratiska regeringen fram till hösten 2006, som dagens alliansstyre.

När såväl regering som opposition i dag angriper Vattenfalls bristande satsningar på förnyelsebar energi faller kritiken också tillbaka på dem själva.

Det är förvisso sant att socialdemokratiska energiministrar öppet pressade på för mer vindkraft i Vattenfall, de hade själva gröna samarbetspartners i hälarna, men köpen i Tyskland och Danmark handlade främst om fossilkraft.

Det gör även förvärvet av Nuon. Och likväl hördes inga reservationer från Näringsdepartementet.

– Förvärvet av holländska Nuon är ett naturligt steg i att skapa ett ännu större värde i Vattenfall. Förvärvet ger Vattenfall både en bredare produktionsportfölj och starkare kompetens inom bland annat gas och förnybar energiproduktion, framhöll Maud Olofsson den 23 februari i år.

Det dyra köpet av Nuon för runt 100 miljarder kronor har dessutom dramatiskt försvagat Vattenfalls ekonomi. På ett kvartal ökade nettoskulden med 94 miljarder kronor till häpnadsväckande 157 miljarder.

Räknat på ett år har nettoskuldssättningsgraden ökat från 39 procent till 114 procent. Kassaflödet tredje kvartalet före finansiering 2009 var negativt med 42 miljarder.

Att Vattenfall omgående skrev ner övervärden i Nuon med 795 miljoner, vilket bidrog till att nettovinsten minskade med 75 procent under tredje kvartalet, vittnar om att det senaste jätteförvärvet nog inte är ett guldägg med tanke på priset. Lars G Josefsson betalade överpris för Nuon i expansionsstrategins heliga namn.

Regeringen med Maud Olofsson i spetsen välsignade köpet av Nuon trots att det ytterligare ökade Vattenfalls fossilberoende och ansträngde bolagets ekonomi. Politiker kan emellertid ändra uppfattning och det snabbt.

Ett företag som Vattenfall kan också få uppleva att de politiker som styr har andra uppfattningar än dem som tidigare satt i regeringskansliet.

Då gäller det att ha politisk fingertoppskänsla men denna lyser med sin frånvaro i Vattenfalls ledning och styrelse. De direkta representanterna för ägaren i styrelsen är numera få och av låg rang. Att styrelsen informeras behöver inte betyda att ansvariga ministern får veta något.

Folkpartiet vill göra nästa val till ett kärnkraftsval vilket säkert välkomnas av miljöpartiet som får lyfta fram sin profilfråga. I kläm hamnar centerpartiet med partiledaren Maud Olofsson som anklagas för ännu ett svek i kärnkraftsfrågan och som inte har råd att tappa röster.

Räkna därför med nya energibråk fram till valet september 2010. När den politiska energifriden efter den kärnkraftsstrid som överskuggade svensk politik åren 1975–1980 har brutits, hamnar Vattenfall mitt i skottlinjen.

Ett första offer verkar ha blivit energikejsare Lars G Josefsson själv. Även om han funderade på pensionering kan Josefsson knappast ha velat bli en lam vd-anka så direkt och med efterträdaren Øystein Løseth redan inne i ledningen via uppköpta Nuon.

Ett tecken på att beskedet om skiftet på vd-posten forcerats fram är att Elisabeth Ström utnämndes till kommunikationsdirektör och vice vd i Vattenfall så sent som den 13 oktober.

Den posten brukar vd, och inte en avgående sådan, vilja tillsätta. Detta inte minst i Vattenfall som tydligt har svårt att kommunicera med såväl myndigheter som ägare, fackföreningar och allmänheten.